

פרק מ. יחס הפרט לנכרי

רז. ערבות¹

אמונה בה' כותב הרמב"ם: "וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם שנקרא את כל בני האדם לעבודתו יתעלה ולאמונה בו... ולשון ספרי: 'ואהבת את ה' אהבה על הבריות כאברהם אביך, שנאמר 'ואת הנפש אשר עשו בחרן'".² פסוק מפורש בתורה: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", ומפרש הספורנו: "ובזה תהיו סגולה מכולם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי, לקרוא כולם בשם ה'".³ כותב המבי"ט: "שאנחנו מצוים לפרסם האמונה האמיתית בעולם".⁴ שנינו במסכת אבות: "הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם", ומבאר התוספות יום טוב: "בא רבי עקיבא להיישיר לכל באי עולם... להמשיך לבם אל רצון קונם וחפץ צורם יזכרם לטובה וכשהם חביבים שנבראו בצלם להורות נתן בלבם כי זאת תורת האדם לעשות חוקי אלקים ומשפטיו".⁵ כותב המשך חכמה: "דרצון השי"ת היה שיקבלו התורה".⁶ לפיכך מצוה לעודד נכרי להתגייר ולסייע לו.⁷ פוסק האגרות משה: "יש לידע, שהמצוה של 'ואהבתם את הגר' מחייבת אותנו לקרבתם...".⁸

זו דרך הבורא. המדרש אומר: "הקב"ה אמר: אני ה' שאמר והיה העולם, אני הוא המקרב ולא המרחק... אני הוא שקרבתני את יתרו ולא רחקתיו, ואף אתה כשיבא אדם אצלך להתגייר ואינו בא אלא לשם שמים אף אתה קרבהו ואל תרחקהו".⁹

זו מדת התורה. פוסק הרמב"ם: "אהבת הגר שבה ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצוות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ריעים ואחת מפני שהוא גר... הקדוש ברוך הוא עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר".¹⁰

כותב ספר חרדים: "... 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה'; לא אמר אוהב את ישראל אלא את הבריות רמז למה שהיה הלל מקרב את הגרים הבאים להתגייר".¹¹

קרבתות פוסק הרמב"ם: "אפילו עולת העוף מקבלין מן הנכרי אף על פי שהוא עובד עי"ז".¹²

¹ אין מצוה לנהוג ערבות בנכרים בכל ענין, אך עם זאת יש לקדמם מבחינה רוחנית כפי שיבואר בסעיף זה. וראה סעיף ל.

² ספר המצוות עשין ג.

³ ספורנו שמות יט ו. וראה בירת מגדל עוז עליית אהבה יב, דף נו א: "יצריך המחזיק במדה חמודה זאת להיות אהבתו טאמנה לכל אדם ואפילו עובד אלילים יאהוב בבחינה שהם יצורי ה' ולא ישנא אלא מעשיהם בלבד... אבל יתפלל עליהם שיחזירם השי"ת בתשובה ויזכו אל הטובה".

⁴ קרית ספר רמב"ם יסודי התורה ה.

⁵ תוי"ט על משנה אבות ג יד.

⁶ משך חכמה דברים לג ב.

⁷ ראה העמק דבר ויקרא כה מד. וראה א"ת ערך גיור.

⁸ שו"ת אגרות משה יו"ד ד כו. וראה א"ת ערך אהבת הגר וכו'. וראה סעיף רע.

⁹ ילקוט שמעוני יתרו רסח. וראה יבמות מז ב: "שהויי מצוה לא משהינן" וגליוני השי"ס שם; א"ת ערך גרות.

¹⁰ רמב"ם דעות ו ד. וראה א"ת ערך גר, ט.

¹¹ ספר חרדים השלם פרק ח. וראה בבלי עבודה זרה יג ב; רמב"ם עבודה זרה ט יד.

¹² רמב"ם מעשה הקרבנות ג ב.

מצוות בני נח פוסק הרמב"ם: "וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח"¹³, ומבאר המשך חכמה: "... דהוא הדין ליחיד אם הוא תחת ידו מצוה לכופו לקבל שבע מצוות"¹⁴.

כשיד ישראל אינה תקיפה, מן הראוי לעודד נכרי לשמור שבע מצוות בני נח.¹⁵

קידוש שם שמים¹⁶ כותב הרש"ר הירש: "עליך לשאוף בכל נפשך, בכל מקום ודרך שאפשר לך, בחוג גדול ובחוג קטן, לקדש שם שמים, לשמש עמוד זכרון ועד לשלטון ה' ותעודת האדם; למען יאירו בכך עיניהם ויתעוררו לבותם של אחיך בני ישראל, וראשית כל אחיך שלא מבני ישראל, וילמדו לכבד את האל-האחד ולקבל עליהם עול מלכותו, יאהבו אותו בכל לבם, בכל נפשם ובכל מאודם, ויחיו חיי צדק ואהבה לפי רצונו"¹⁷. פוסק הרד"צ הופמן: "דידוע דהנכרים מדקדקים מאוד ואוסרים העשון בבתי תפילות שלהם ומעתה יהי ח"ו חילול השם אם אנו נתיר זאת"¹⁸.

לפני עור אומרת הגמרא: "מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח ת"ל 'ולפני עור לא תתן מכשול'¹⁹. פוסק הקיצור שו"ע: "אסור לקנות מהגנב או מהגזלן את החפץ שגנב או גזל, ואין חילוק בין שהוא ישראל או נכרי, כי גם הנכרי נצטוו על איסור גניבה וגזילה אפילו מנכרי חברו, והוא משבע מצוות שנצטוו עליהם, ועון גדול הוא לקנות מן הגנב או מן הגזלן, שהרי הוא מחזיק ידי עוברי עבירה"²⁰.

הפרשה מאיסור זו דרך הבורא. פסוק מפורש בתורה: "ויחר אף אלקים כי הולך הוא ויתצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נערינו עמו", ומבאר רש"י: "מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד"²¹.

תוכחה פסוק מפורש בתורה: "עשה לך תבת עצי גופר וגו'²², ומפרש רש"י: "הרבה ריוח והצללה לפניו, ולמה הטריחו בבנין זה, כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה מאה ועשרים שנה ושואלין אותו מה זאת לך, והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול

¹³ רמב"ם מלכים ח י. וראה שו"ת תשובות והנהגות ג שיז: "... שבעצם תמהני היאך שייך לכוף גוי לקבל שבע מצוות כדין גר תושב, והלוא גם בעכו"ם מעשה באונס לא מועיל כלל..." וראה סעיף רפז הערה 33.

¹⁴ אור שמח מילה א ו.

¹⁵ ראה עשרה מאמרות, מאמר חקור דין חלק ג פרק כא: "רביעית ברכת ה' וכבוד התורה טפלה אליה וכן לעסוק בתורה שניתנה להם, שכן נח העוסק בה הרי הוא ככהן גדול". וראה שו"ת תשובות והנהגות ג שיז, שכן נח אינו מצווה להאמין בה' אלא רק שלא לעבוד ע"ז. ניתן להביא לכך ראיה מספר החינוך כו, הסובר שכן נח אסור לעבוד עבודה זרה, אך במצוה שלפני כן, המצוה להאמין בה', הוא אינו מזכיר כלל נכרים.

¹⁶ ראה סעיף לא.

¹⁷ אגרות צפון אגרת יב. וראה שם אגרת ח.

¹⁸ שו"ת מלמד להועיל או"ח טו.

¹⁹ בבלי עבודה זרה ו ב. וראה תלמוד בבלי עם הלכה ברורה ובירור הלכה, בירור הלכה על אתר. וראה בבלי שבת קמט ב: "אלא מהכא שבעת קלון מכבוד וכו'". וראה רמב"ם איסורי ביאה כב ו.

²⁰ קצור שולחן ערוך קפב ח.

²¹ רש"י על במדבר כב כב. וראה א"ת ערך אפרושי מאיסורא.

לעולם, אולי ישוּבו²². כותב ספר חסידים: "אם רואה אדם נכרי עושה עבירה אם יכול למחות ימחה שהרי שלח הקב"ה את יונה לנינוּה להשיבם..."²³.

חנּוּפה אסור להחניף לנכרי העובר עבירה.²⁴

תפילה כותב הר"י עמדין: "וצריך המחזיק במדה חמורה זאת להיות אהבתו נאמנה לכל אדם, ואפילו ע"א יאהוב בבחינה שהם יצורי ה' ואל ישנא אלא מעשיהם בלבד... אבל יתפלל עליהם שיחזירם השי"ת בתשובה ויזכו אל הטובה..."²⁵.
זו מדת חכמים. פוסק השו"ע: "הרואה מקום שנעקרה עכו"ם, אם הוא בארץ ישראל אומר: בא"י אלוּקינו מלך העולם שעקר עכו"ם מארצנו... והשב לב עובדיהם לעבדך"²⁶.

בית דין מעניש את מי שמכשיל נכרים באיסורים.²⁷

על הפרנסים לעודד קירוב נכרים תחת כנפי השכינה.

גם כיום יש לקרב נכרים לשכינה.²⁸ כותב הרש"ר הירש: "כמו הכהן במעלת תעודתו בקרב העם, כן החובה על עם ישראל להיות כמוהו בקרב כלל האנושות"²⁹.

לדעת האדמו"ר מליובאוויטש מן הראוי לפעול בקרב נכרים למען ישמרו על מצוות בני נח.³⁰ הרב שטרנבוך חולק ופוסק: "... אסור לנו להטעותם או להחניף להם שהם מקיימים מצוותם שנותנים בזה יד לע"ז... וממש מסייע לע"ז אם מסכים שגם באמונה זאת הוא נחשב כגר תושב ח"ו"³¹.

על כל אחד להתנהג באופן שמביא לידי קידוש השם בעיני נכרים.³² פוסק השערים המצוינים בהלכה: "ומזה תמוה מאד על מה שהתיר באגרות משה (או"ח סי' מה) להכניס כלב לביהכ"ס לצורך סומא שמורה לו הדרך והעכו"ם מקפידים מאוד בזה וכשיראו בפרהסיא שהכלב נכנס

²² רש"י בראשית ו יד.

²³ ספר חסידים (מרג.) תתשכד. האחרונים העירו שכן מפורש ברש"י בבלי סנהדרין עה ד"ה ואם איתא, לפי גירסת הר"ן שם ודלא כגירסא שלפנינו. וראה חשוקי חמד גיטין עמי שפג – שפד.

²⁴ ראה רש"י בבלי סנהדרין עה א ד"ה ואם איתא. וראה סעיף קטן.

²⁵ בירת מגדל עוז, בית מדות, עליית האהבה, פרק יב דף נו א. וראה בבלי ברכות לב א; ילקוט שמעוני בראשית פג; ספר חסידים (וויס.) תתרמג; אור החיים שמות לב יב.

²⁶ שו"ע או"ח רכד ב.

²⁷ ראה במראה הבזק ז ח.

²⁸ ראה חשוקי חמד על בכורות דף ב עמוד א.

²⁹ חורב עמי 454.

³⁰ ראה שערי הלכה ומנהג יו"ד כ.

³¹ שו"ת תשובות והנהגות ג שיז. מוסיף הרב שטרנבוך שם: "להשפיע עליהם לעזוב את הנצרות, אף אם היינו מצויין, מכל מקום כהיום מסכנים אנו בזה את קיומנו ח"ו... שאין אנו מתערבים בדתם כמלא נימא, ותקוּתינו שגם הם לא יתערבו בנו ויניחו אותנו לשמור תורת אלקינו כרצוננו".

³² ראה סעיף לא.

עם הבעה"ב לביהכנ"ס איכא כאן 'ולא תחללו' וכו'".³³ הרב זילבר פוסק שיש להשיב אבידה לנכרי בימינו, ונימוקו עמו: "... מפני חילול השם כיון שדבר מקובל אצל הגויים בזמנינו שזה מהדברים השכליים".³⁴

גם כיום אסור להכשיל נכרים בעבירות. פוסק הרב זילברשטין: "אפילו אם מארגן נכרים שישחקו במשחקי מזל גם הוא דבר שלא טוב, כי נכרים אלו אינם עוסקים בישומו של עולם".³⁵

פסוק מפורש בתורה: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", ומבאר רש"י: "ה' שהוא אלוהינו עתה ולא אלקי העובדי כוכבים הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר: 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד'".³⁶ פוסק הרמב"ם: "... כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד'. כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהן ואינן כפשוטן וכבר בא משיח וגלה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא מיד הם כולן חוזרים ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעו".³⁷ כותב הרד"ק: "כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה'".³⁸

³³ שערים המצוינים בהלכה סימן יג אות ב. ראה שו"ת חלקת יעקב אבהע"ז יד בענין הזרעה מלאכותית: "האפשר זאת שפוסק מפורסם יתיר דבר משוקץ ומתועב כזה, שגם הקתולים והעומדים בראשם יצאו בתוקף עוז בגילוי דעת לאסור מעשים מכוערין כאלו... ואנו עם הסגולה עם הנבחר עם תוה"ק בנאמרה מפי הגבורה, נתיר לעשות שיקוף ותיעוב כזה, האם אין זה חילול השם היותר גדול?". וראה הרב משה יונה צוויג, "על הפלה מלאכותית", נעם ז עמ' לו - נו.

³⁴ שו"ת משנה הלכות ז רעא. וראה אז נדברו ז פט. המשנה הלכות מדגיש שם ובתשובה ער, שמעיקר הדין אין להחזיר אבידה לנכרי בימינו, ולדעתו אף אין חיוב להחזיר מכח דינא דמלכותא דינא, אך הוא מסכים שמצוה להחזיר בנסיבות שבהן החזרת אבידה תביא לידי קידוש השם. וראה סעיף רט.

³⁵ חשוקי חמד שבת עמ' רפז - רפח. ראה שו"ת תשובות והנהגות ב תשכז, על האיסור להכשיל נכרים בזנות, וראה שו"ת חיים ביד יט; שו"ת משנה הלכות ג קכח; שם ד קפח; במראה הבזק ז ח הערה 2.

³⁶ רש"י דברים ו ד. וראה רמב"ם מלכים יא ד. וראה תורת משה פרשת ניצבים דרוש לז"ך אלול תקצ"ה, שבעתיד נכרים יכירו בה' רק מתוך פחד ויראה. ונראה שהוא למד זאת מהגמרא בבלי עבודה זרה ב א. וראה משלי עם ביאור הגר"א משלי כז כז, שבהווה הקב"ה מושל בגויים אף שלא ברצונם ואילו בעתיד יקוים הפסוק: "והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'". דהיינו שכל העולם יקבלו מרצונם את מלכותו.

³⁷ רמב"ם מהדורת פרנקל מלכים יא ד. וראה שם מלכים יב א: "... ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם, ויחזרו כולם לדת האמת". עם זאת, לא מקבלים גרים לימות המשיח כמבואר ברמב"ם איסורי ביאה יג טו. וראה בבלי ע"ז כד א מחלוקת תנאים בשאלה אם נכרים לעתיד לבא יבואו להתגייר או שרק ימאסו בעבודה זרה. וראה דרשות הר"ן דרוש שביעי.

³⁸ רד"ק ישעיהו נא ד.

רח. אחוה¹

נכרים נחלקים לשלוש קבוצות עיקריות

א. נכרים שהתחייבו בפני בית דין לשמור שבע מצוות בני נח

פוסק הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה: "אי זה הוא גר תושב זה עכו"ם שקיבל עליו שלא יעבוד כוכבים ומזלות עם שאר המצוות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל ה"ז מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם, ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל כמו שביארנו בהלכות עכו"ם".² פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים: "וצריך לקבל עליו בפני שלשה חברים".³

פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים: "נוהגים עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל".⁴ כותב המשך חכמה: "... מצוה לקרבו ולהושיבו באחד שעריך ולהחיותו, שאם יראה מעלות עם ה' ידבק בהם ויתן לבבו להתגיייר".⁵

פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים: "כל המקבל שבע מצוות ונוהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו".⁶

ב. נכרים השומרים על מצוות בני נח מבלי שהתחייבו על כך לפני בית דין

כותב ספר חסידים: "נכרי הזריז בשבע מצוות שנצטוו לבני נח הזהר מטעותן... ותשיב לו אבידה ואל תזלזלוהו אלא תכבדוהו יותר מישראל שאינו עוסק בתורה".⁷ השו"ע פוסק: "אבל העכו"ם

¹ ראה סעיף ל. וראה סעיפים שיט – שכב.

² רמב"ם איסורי ביאה יד ז.

³ רמב"ם מלכים ח י. וראה שו"ת דבר אברהם א א אות ה: "אין כח ביד ב"ד להפקיע ממון של אינם יהודים שאינם בית דין עליהם...". על בית הדין גם לודא שהם מקבלים ע"ע את מרות תורת ישראל ראה הערה 6.

⁴ רמב"ם מלכים י יב. וראה ספר המצוות, הוספות הרמב"ן לעשין טז. וראה גליוני הש"ס תענית ז ב, שגר תושב נדון כרעך. וראה הרב יהודה גרשוני, "המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה", תחומין ב עמ' 188, שזו גם דעת הרמב"ם. וראה שו"ת מלומדי מלחמה סימן מג. וראה כלי חמדה סוף פרשת יתרו, בדעת רבינו בחיי, שגר תושב נחשב בכלל רעהו, וראה רמב"ם רוצח ושמירת נפש ב יא דאינו סובר כך. וראה חמדת ישראל עמ' 204, שלדעת הרמב"ם גר תושב מכונה בתורה בשם אדם, וראה א"ת ערך אדם. וראה כלי חמדה פרשת בשלח דף צו א שיש סוברים שאין איסור תורה להנשא עם גר תושב. עם זאת, ראה רש"י בבלי סנהדרין עה א ד"ה ואם איתא, שגר תושב אינו בכלל עמיתך. וראה רמב"ם מלוה ולוה ה א שגר תושב אינו בכלל אחיך. וראה משך חכמה דברים ז ה-ו שגר תושב אינו בכלל עם קדוש.

⁵ משך חכמה דברים כג ז.

⁶ רמב"ם מלכים ח יא. וראה שם עדות יא י. וראה משך חכמה דברים לג ד: "לכן אף על מצוות בני נח הם מצווים רק ממה שהשי"ת אמר למשה שישמרו זה, אבל אינם שומרים הדברים מחמת שנצטווה אדם ונח בהם". וראה חזו"א זרעים שביעית כד ג: "... ולדעת הראב"ד מיקלינן עמו, ואף לדעת הראב"ד דוקא שהוא שלם באמונת ישראל שישאל נתחייב בתרי"ג מצוות ובני נח בז' ". וראה חמדת ישראל, קונטרס בענין שבע מצוות, עמ' 171 – 231; א"ת ערך בן נח וערך גר תושב.

על חסידי אומות העולם שזוכים לעוה"ב ראה בית הבחירה על עבודה זרה י ב; משך חכמה דברים ל יא – יד ובאחרונים. בהמשך דבריו פוסק הרמב"ם מלכים ח יא, על פי הגירסא במהדורת פרנקל: "אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם", ולכך כוון מדעתו הגדולה הראי"ה קוק, אגרות הראיה א אגרת פט.

⁷ ספר חסידים (מרג.) שנח. וראה מקור החסד שם אות ב.

שאינן בינינו ובינים מלחמה... אין מסבבין להם המיתה ואסור להצילין,⁸ ומעיר באר הגולה: "לא אמרו חז"ל דבר זה אלא על העכו"ם שהיו בזמניהם שהיו עובדי כוכבים ומזלות ולא היו מאמינים ביציאת מצרים ובחדוש העולם אבל אלו הגויים אשר אנחנו אומה ישראלית חוסים בצל שלהם ומפוזרים ביניהם הם מאמינים בחדוש העולם וביציאת מצרים ובעיקרי הדת וכל כוונתם לעושה שמים וארץ... לא די שאין איסור להצילן אלא אפילו אנחנו מחוייבים להתפלל בשלומם..."⁹

הפוסקים חלוקים בשאלה האם מותר לאפשר לנכרים אלו להתגורר בארץ ישראל.¹⁰

ג. נכרים שאינם שומרים על מצוות בני נח הספרי דורש: " ויאמר ה' מסיני בא'... אף אותם ז' מצוות שקיבלו עליהם בני נח לא יכלו לעמוד בהם עד שפרקום ונתנום לישראל".¹¹ כותב הרמב"ן: "גוי המוזכר בכל מקום הוא בן נח שלא הוחזק אם מקיים מצוות שבהם אם לאו, מסתמא אין רובם מקיימים אותם".¹²

אין מצוה לנהוג עמם באחווה. פוסק הרמב"ם בהלכות עבודה זרה: "אם ראה מהם אובד או טובע בנהר לא יעלנו. ראוהו נטוי למות לא יצילנו".¹³ פוסק הרמב"ם בהלכות עדות: "... שהגויים לא מעלין ולא מורדין".¹⁴

לעיתים אף אסור לנהוג עמהם באחווה. לדוגמא, פוסק הרמב"ם בהלכות עבודה זרה: "... ואסור ליתן להם מתנת חנם".¹⁵ פוסק הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש: "אסור להשיא עצה טובה לגוי".¹⁶ פוסק הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה: "אבידת הגוי מותרת... והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם..."¹⁷.

אכזריות ופשיעה בקרב נכרים עובדי עבודה זרה היו נפוצות ביותר בתקופת התורה, המשנה והגמרא. אי לכך, מצוה התורה שאין לנהוג באחווה עם נכרים אלו וכי יש להתרחק מחברתם.¹⁸

התנאים והאמוראים חוו התנהגויות העומדות בניגוד גמור לכל מוסר אנושי.

עריות הגמרא במסכת כתובות אומרת: "רוב נכרים פרוצים בעריות הם".¹⁹ במסכת עבודה זרה אומרת הגמרא: "עובדי כוכבים מצויים אצל נשי חבריהן".²⁰ רש"י כותב:

⁸ שו"ע חו"מ תכה ה. וראה חו"מ יו"ד קנו ד בדעת הרמב"ם: "אותן שמקיימים ז' מצוות מקדם, אין רשאים לבא עליהם במלחמה".

⁹ באר הגולה שו"ע חו"מ תכה אות ש. וראה באר הגולה שו"ע חו"מ רסה אות ב. וראה כל ספרי מהרי"ץ חיות א תפארת ישראל על הנוצרים, עמ' תפט.

¹⁰ ראה סעיף שכא.

¹¹ ספרי על דברים לג ב. מלשון הספרי ניתן לדייק שלכתחילה בני נח קבלו על עצמם לקיים את שבע המצוות ואחר כך לא יכלו לעמוד בקבלתם וכך משמע מהבבלי ב"ק לח א, וראה גליוני הש"ס סנהדרין נו א.

¹² חידושי הרמב"ן מכות ט א. וראה תוס' בבלי עבודה זרה כו ב ד"ה ולא: "שסתם כנענים עובדי כוכבים ומזלות הם ועוברים על שבע מצוות בני נח". וראה בית הבחירה יבמות עז א.

¹³ רמב"ם עבודה זרה י א.

¹⁴ רמב"ם עדות יא י.

¹⁵ רמב"ם עבודה זרה י ד.

¹⁶ רמב"ם רוצח ושמירת נפש יב טו.

¹⁷ רמב"ם גזילה ואבדה יא ג.

¹⁸ ראה פתיחה למסכת אבות עם פירוש מן.

"דכיון דראויות לביאה בחזקת הפקר הן ונבעלות בנכריותן..."²¹ נכרים היו חשודים על רביעת בהמה²² ועל משכב זכר.²³

שפיכת דמים אומר הספרי: "אמר רבי עקיבה: "אני ראיתי גוי אחד שכפתו לאביו והניחו לפני כלבו ואכלו".²⁴ פוסק הרמב"ם: "ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגוים הערלים".²⁵

גזל המדרש אומר: "... מלכות הזאת הרשעה גוזלת וחומסת..."²⁶

כותב הרב וויינברג: "ידוע שהעמים הקדמונים... הגזילה היה להם היתר גמור, ולא זו בלבד אלא שמעשה הגזילה היה נחשב בעיניהם למעשה גבורה".²⁷

שקר הגמרא אומרת שנכרים הם מחוסרי אמנה²⁸ ואינם נאמנים להעיד בבית דין.²⁹ כותב ר' יוסף קארו: "חזקת גוים משקרים אשר פיהם דבר שוא".³⁰ מהגמרא עולה שחזקה על שלטון נכרי שאינו עומד בדבורו.³¹

שחיתות בבתי הדין אומרת הגמרא במסכת בבא קמא: "עכו"ם... דדייני בגיתיי", ומפרש רש"י: "בגיותא – בגאווה ובזרוע".³² אומרת הגמרא במסכת גיטין: "בית דין של עובדי כוכבים... דמקבלי שוחדא".³³

שנאת ישראל אומרת הגמרא: "מאי הר סיני – הר שירדה שנהא לאומות העולם עליו", ומפרש רש"י: "שלא קבלו בו תורה".³⁴ אומר המדרש: "אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים או עובדי עבודת כוכבים או כופרי מצוות לא היו שונאים אותנו ואין רודפים אחרינו אלא בשביל תורה ומצוות שנתת לנו".³⁵ אומר המדרש: "הלכה, בידוע שעשו שונא ליעקב".³⁶ אומרת ההגדה: "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם".³⁷

¹⁹ בבלי כתובות יג ב.

²⁰ בבלי עבודה זרה כב ב.

²¹ רש"י בבלי כתובות לו ב ד"ה יתירות על בנות שלש שנים.

²² ראה שו"ע יו"ד קנג א.

²³ ראה בבלי ע"ז טו ב; רש"י שם ד"ה ואין מוסרין להם תינוק. וראה בבלי שבת קמט ב.

²⁴ ספרי על דברים יב לא. וראה פירוש רש"י על התורה שם.

²⁵ רמב"ם עבדים ט ח. וראה רמב"ם תשובה ב י; רמב"ם איסורי ביאה יט יז; רמב"ם מתנות עניים י ב; רש"י בבלי סנהדרין נט א ד"ה משום דלאו וגו'.

²⁶ בר"ר סה א.

²⁷ לפרקים עמי רעה. וראה מ"ב שו"ע או"ח תרסה ס"ק לב. וראה בבלי ב"ב מה א שסתם נכרים הם אנשים.

²⁸ ראה בבלי בכורות יג ב.

²⁹ ראה שו"ת התשב"ץ א עח.

³⁰ שו"ת בית יוסף דיני גוי מסיח לפי תומו ד.

³¹ ראה בבלי פסחים צא א.

³² רש"י בבלי בבא קמא קיד א ד"ה בגיותא. וראה רש"י בבלי בבא מציעא ל ב ד"ה דינא דמגזיתא לדיינו.

³³ בבלי גיטין כח ב. וראה בבלי שבת קטז א - ב; שו"ת הרא"ש ו י; שו"ת חוות יאיר קלו; פלא יועץ משפט ודין.

³⁴ רש"י בבלי שבת פט א ד"ה שנהא.

³⁵ במדר"ר כב ב. וראה תנחומא מטות ג.

³⁶ ספרי במדבר ט י.

³⁷ הגדה שלמה, סדר הגדה של פסח מהדורת הרב כשר עמי לא – לב.

העברה על דת

אומר המדרש: "ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי עובדי כוכבים. נביאי ישראל מזהירין את ישראל מן העבירות... ונביא שעמד מן הגויים העמיד פרצה לאבד את הבריות מן העולם".³⁸ כותב הרמב"ם: "ולא היה זמן מאז עד עתה, שלא שם כל מלך עז, או איש רשע מתגבר, ראשית כל כונותיו ואחרית מצוותיו, לסתור תורתנו וְלִנְתֵן דתנו בכח הזרוע ותגברת החרב, כעמלק וסיסרא וסנחריב ונבוכדנצר וטיטוס ואדרינוס, וזולתם מן הדומים להם".³⁹

דוד המלך אומר: "שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך ואל ממלכות אשר בשמך לא קראו כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו".⁴⁰ אומר הנביא ירמיה: "בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גויים מדבר ציה וערבה".⁴¹ הרב וויינברג כותב: "אי אפשר היה לדרוש מאת היהודים שיתיחסו באופן אחר אל העכו"ם של הימים ההם".⁴²

אין התר לפגוע בנכרי אפילו אם הוא אינו שומר מצוות בני נח⁴³

- פוסק הרמב"ם: "אל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו".⁴⁴ כותב ספר חרדים: "אל תהי בז לכל אדם לא גדול ולא קטן, לא ישראל ולא גוי, אלא יהא בעיניך כלסטים להשמר ממנו ומכבודו כרבן גמליאלי".⁴⁵
- פוסק הרמב"ם: "לאבדו בידם או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור מפני שאינו עושה עמנו מלחמה".⁴⁶ אסור לשפוך דמו של נכרי אפילו כדי להציל חיי יהודי.⁴⁷
- פוסק ההגהות מימוניות: "הגוזל את העכו"ם חייב להחזיר לו דחמור גזל העכו"ם מגזל ישראל מפני חלול השם".⁴⁸ כותב בנו של החפץ חיים: "בזכרוני מימי נעורי כי היה אבא מזהיר את אמי בחנותה לא לקנות מגויה דברים שלפי מנהג בני הכפרים הם שייכים לבעלה, כמו תבואות שמביאה לפעמים איזה קבים במטפחת שלה והם גנובים מבעלה. ואין חילוק בין גניבה מאחר לגניבה מבעלה".⁴⁹ גוזל מנכרי פסול לעדות⁵⁰ ועליו להשיב את הגזילה.⁵¹

³⁸ במדר"ר כ א.

³⁹ אגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת, חלק א תרגום ר"ש אבן תיבון עמ' קיח – קיט.

⁴⁰ תהילים עט ו - ז .

⁴¹ ירמיה נ יב. וראה רמב"ם ברכות י א.

⁴² לפרקים עמי רעו.

⁴³ ראה סעיף צג הערה 21.

⁴⁴ רמב"ם סנהדרין כד י. מהק"ו שבדבריו משמע שמדובר גם בנכרים.

⁴⁵ ספר חרדים מז יז.

⁴⁶ רמב"ם עבודה זרה י א. וראה שם רוצח ושמירת נפש ד יא; שו"ע יו"ד קנח א. יש סוברים שכהן שהרג נכרי לא ישא כפיו ראה שו"ת יחווה דעת ב יד וכן שו"ת תשובות והנהגות ב קה. וראה הרב בן ציון קריגר, "איסור לא תרצח ביחס לנכרי" כתלנו יד, ישיבת הכתל ירושלים העתיקה תשנ"ב עמ' 150 - 181.

⁴⁷ ראה שו"ת עמוד הימיני טז פרק ב יד; נשמת אברהם ד עמי קמג-קנ.

⁴⁸ הגהות מימוניות רמב"ם גזלה ואבדה א אות א. וראה משך חכמה ויקרא כד יח; א"ת ערך גזל הגוי; פתחי חושן ד פרק א ב. מסתבר שהוא הדין לחובל.

⁴⁹ מכתבי החפץ חיים, דרכיו נמוקיו ושיחותיו של הרב חפץ חיים זצ"ל עמ' כג.

⁵⁰ ראה חיים שאל א עד כט.

⁵¹ ראה אגרות משה חו"מ א פב.

- פוסק האורחות חיים: "אל תוציא דיבה ולשון הרע על שום בריה ולא לזות ורכילות".⁵²
- לנכרי זכות לקנין וחופש הקנין.⁵³ אסור להשתמש בכלי של נכרי ללא רשות שכן שואל שלא מדעת הוא גזלן.⁵⁴ מזיק ממון נכרי חייב לשלם.⁵⁵
- כותב ספר חסידים: "אל יעשה אדם עול אפילו לנכרי".⁵⁶ פוסק הסמ"ג: "אסור לרמות בני אדם במקח וממכר או לגנוב דעתן אפילו דעתו של גוי, ואחד גויים ואחד ישראלים שוים בדבר זה, ואם היה יודע שיש בממכרו מום יודיענו ללוקח".⁵⁷ אסור להונות נכרי במדות ובמשקלות.⁵⁸
- כותב האורחות חיים: "אל תוציא מפיך דבר שקר וכזב ונאמן לכל אדם ואפילו לנכרי".⁵⁹ אסור להעיד עדות שקר בדינו של נכרי.⁶⁰
- פוסק החכם צבי: "... ולא מצאתי שום מקום היתר לישיב נגד הנכרי לשוא... אכן גבי לא תשא לא מצינו שהתורה התירה נגד הנכרי...".⁶¹

מהנימוקים הבאים אסור לפגוע בנכרי⁶²

- דרך הבורא פסוק מפורש בתהילים: "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו".⁶³
- נבראו בצלם כותב הרמ"ק: "... שירגיל את עצמו... לכבד הנבראים כולם אחר שיכיר בהם מעלת הבורא אשר יצר את האדם בחכמה... ויראה בעצמו שהרי הם נכבדים מאד מאד שנטפל יוצר הכל החכם הנעלה על כל, בבריאתם. ואילו יבזה אותם חס וחלילה נוגע בכבוד יוצרם".⁶⁴ כותב ספר הברית: "... שיהי' האדם אוהב כל מין האנושי... יהי' מאיזה עם שיהי', ויהי' מאיזה לשון שהי', בעבור שהוא אדם בדמותו ובצלמו כמוהו ועוסק בישובו של עולם...".⁶⁵ כותב המכתב מאלהיו: "... שאברהם אבינו ע"ה התנהג עמהם בדרך

⁵² אורחות חיים פג. וראה אורחות חיים מהדורת הרב שטרנבוך קונטרס למעלה ממשכיל אות סא, בשם הגר"י סרנא, שהכונה גם לגויים.

⁵³ ראה פתחי חושן ז פרק יב. על זכות הקנין ראה סעיף רנו.

⁵⁴ ראה מג"א שו"ע או"ח תעב ס"ק ב.

⁵⁵ ראה משך חכמה שמות כא יד; שם ויקרא כד יח; שו"ת חלקת יואב מה"ת יד; חזו"א ב"ק י יד; פתחי חושן ח"ה פרק א ס"ק א. לעומת זאת ראה מנחת חינוך יא (א) [ז]; שו"ת תשובות והנהגות א תתכד.

⁵⁶ ספר חסידים (מרג.) תתרעד.

⁵⁷ ספר מצוות גדול ל"ת קע. וראה רמב"ם דעות ב ו; ספר חסידים (מרג.) נא. וראה א"ת ערך גנבת דעת וראה זקן אהרן קיד.

⁵⁸ ראה רמב"ם גניבה ז ח; חשוקי חמד בבא מציעא עמ' רסג.

⁵⁹ אורחות חיים קל.

⁶⁰ ראה כלי חמדה יתרו ט.

⁶¹ שו"ת חכם צבי ב ליקוטי תשובות וחידושים קל.

⁶² ראה סעיפים ל של.

⁶³ תהילים קמה ט. וראה בבלי ברכות ז א.

⁶⁴ תומר דבורה פרק שני. לדעתו יש לאהבם בלבם אך כלפי חוץ בודאי צריך להוכיחם, להענישם וכו'. וראה רש"י על בראשית כב ב וכן רש"י על בראשית כא יד, שאברהם אהב בלבם את ישמעאל ויחד עם זאת שנא אותו על מעשיו הרעים.

⁶⁵ ספר הברית חלק ב מאמר יג א.

ארץ כזו מפני שהכיר את החיוב ואת ההכרח להתנהג ככה. שורש החיוב הזה טמון בחיובינו לאדם באשר הוא אדם".⁶⁶

- ראוי לקרבם לאמונה⁶⁷
- גדול השלום כותב העוללות אפרים: "ובאמת שכל העולם כולו הוא כאיש אחד שהרי כולם בני אדם הראשון ואב אחד לכולם... ואם כן בדין הוא שיהיה השלום בין כל הבריות יוצאי ירך אדם הראשון... כמו כן ראוי לכל הנולדים עד סוף כל הדורות שלא תפסוק האהבה ביניהם אחר שאב אחד היה לכולם בהתחלת היצירה".⁶⁸
- קידוש שם שמים כותב הכלי חמדה: "אמרו חז"ל במליצתם על ריב"ז דכח התורה גדול כל כך עד שהוא מקדים שלום לכל האדם אפילו לנכרי מן השוק, דאם ישראל הולכין בדרכי התורה בכל הענינים הן בין אדם למקום והן בין אדם לחבירו ונוהרין מכל דבר המביא לידי חילול השם בין הנכרים אז נתקיים בהם: 'וראו כל עם הארץ כי שם ה' נקרא עליך' כי רק התורה הוא השלום האמיתי אשר משים שלום לנו בין האוה"ע".⁶⁹
- כותב הרמב"ם בפירוש המשנה: "וכן אינן מותרין האונאות והתחבולות ומיני המרמות והזיוף והסילוף עם הגויים, אמרו עליהם השלום אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי, וכל שכן אם יהא תלוי בכך חלול השם... ויושגו לאדם תכונות רעות על ידי כל המעשים הרעים הללו... והוא אמרו: 'תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה כל עושה עול".⁷⁰ כותב הפלא יועץ: "ואוי לו לדור שכך עלתה בימיו, שהשקר נעשה כהתר, בפרט בין הסוחרים... עד שבעוונותינו הרבים היינו חרפה לשכנינו, שאומרים הגויים: הדבר ידוע שישראל יעשו עולה וידברו כזב ולא ימצא בפייהם דבר אמת; אוי לנו על חלול השם...".⁷¹
- השחתת המדות אומר מדרש רבה: "אמר ר' יוחנן: אם הרגלת לשונך לדבר באיחך שאינו בן אומתך סוף בן אומתך תתן דופי".⁷² תנא דבי אליהו אומר: "שכל הגונב מן הנכרי לסוף הוא גונב מן הישראל, ואם הוא נשבע לנכרי לסוף הוא מכחש לישראל ואם הוא שופך דמים לנכרי לסוף הוא שופך דמים לישראל".⁷³

⁶⁶ מכתב מאלהו ד עמי 246.

⁶⁷ ראה סעיף רז.

⁶⁸ עוללות אפרים מאמר שעד. וראה סעיפים רט רפח.

⁶⁹ כלי חמדה סוף פרשת וזאת הברכה.

⁷⁰ משנה עם פירוש הרמב"ם כלים יב ז. וראה סמ"ג עשין עד; קצור שו"ע סב ז; שם קפב א; שם קפב ד; שם קפב ח. וראה שבט יהודה השמד הס"ג, שזה אחד משבעה הדברים שגרמו לגירוש ספרד. וראה משך חכמה שמות כא יד. וראה א"ת ערך גזל הגוי.

⁷¹ פלא יועץ ערך שקר.

⁷² דבר"ר ו ט. וראה תורת משה נח ד"ה איש צדיק תמים; מנחת חינוך מצוה רכד; משך חכמה בראשית כב טז – יח; אגרות ראה א קצד.

⁷³ תנא דבי אליהו רבא כח. וראה איגרות הרמב"ם, מהדורת הרב שילת, א עמי תכא. דברי הרמב"ם נזכרים באחרונים, ראה תורת משה פרשת נח ד"ה איש צדיק תמים; שם משמואל בראשית ויצא תרע"ד ועוד. על דברי התנא דברי אליהו ראה הגהות מימוניות רמב"ם גניבה ז ס"ק ב: "ואפילו לדברי האומר בפי המקבל (דף קי"א) דגזל העכו"ם מותר היינו עכו"ם שציערו לישראל ואף בזו אין הלכה כמותו אבל בחנם מודה שאסור לגזול לעכו"ם ספר המצות". וראה סמ"ג לאוין קנב; ספר החינוך תקכו; שו"ת חכם צבי כו. וראה שו"ת משנה הלכות יג צד: "... דהאיסור של גזילת עכו"ם הוא ללמוד לנפשינו מדות טובות". וראה עלינו לשבח דברים א עמי רא: "... שכל הענין של 'אחיו אני ברמאות' הוא רק אם הדברים מתנהלים ברוח ארעי,

- "שלח לחמך על פני המים..."⁷⁴. כותב ספר חסידים: "ואל תקנטר שום אדם ואפילו נכרים כי כאשר אתה תשכח יהיה אותו לזכרון כמעשה רועה החזירים"⁷⁵.

על בית דין להעניש כל מי שפוגע בנכרים שלא כדין.

על הפרנסים למנוע פגיעה בנכרים. כותב באר הגולה: "וכבר פשט התיקון והמנהג שמנהיגי הקהילה יצ"ו עומדים על המשמר שלא לעשות שקר ועולה לאומות, ומכריזים ונותנים רשות לפרסם ולגלות להם על האנשים אשר לוקחים בהקפה או לויים בהלואה ואין לדעתם לשלם, והכל מדעת המנהיגים"⁷⁶.

בליטא החליטו: "איפה ואיפה מדה ומדה אפילו לגוי אסור אפילו על יי"ש"⁷⁷. במעלהין תקנו: "אם המצא ימצא על אחד שנהג שלא כשורה, שלא נשא ונתן באמונה או שחילל השם בשום ענין וכיוצא בזה שלא כהוגן צריך ראש הגליל להזמין לפניו ולהוכיחו בדברים ולענשו ולקנסו..."⁷⁸.

פוסק הרמב"ם: "... ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד"⁷⁹. מאז שלא מקבלים גרי תושב יש להבחין רק בין שני סוגי נכרים - השומרים מרצונם על מצוות בני נח והעובדים עבודה זרה.

בנוסף לכך, מבחינים ראשונים ואחרונים גם בין שני סוגי עובדי עבודה זרה, בין נכרים שבקרבתם הם חיים ובין עובדי עבודה זרה שעליהם דברו חז"ל.⁸⁰

אבל לשקר את השני בקביעות - אסור, כי במקרה כזה ייהפך האדם לרמאי של ממש וירמה גם צדיקים".
וראה סעיף שכ.

⁷⁴ ראה קה"ר יא א.

⁷⁵ ספר חסידים (מרג). עד. על רועה החזירים שביזו אותו ולאחר שהפך לקיסר נקם ביהודים ראה בר"ר סג ח. וראה שמואל א יא ב: "ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרת לכם בנקור לכם כל עין ימין...". ומפרש רש"י: "ומי"א הביאו לי ספר תורתכם שנתנה מימין ואשרפה על שכתוב בו ילא יבא עמוני ומואבי וגוי".

⁷⁶ באר הגולה שו"ע חו"מ שפח אות ס. וראה הגהת הרמ"א שם סעיף יב בשם המהר"ם מרזבורק.

⁷⁷ פנקס מדינת ליטא ועד תמ"ז תתכא.

⁷⁸ תקנות מדינת מעלהין ועד ת"י לפ"ק עו.

⁷⁹ רמב"ם הלכות עבודה זרה יו.

⁸⁰ ראה בר"ר מח ט: "אחד נדמה לו בדמות סדקי אחד נדמה לו בדמות נווטי אחד בדמות ערבי... ואם אני רואה אותן חלוקים כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנים". וראה דרשת הרמב"ן תורת ה' תמימה כתבי הרמב"ן א עמ' קמג: "ואל תשתבשו באומות שאף הם נוחלי התורה, הם הקרובים לאמצע הישוב כגון הנוצרים והישמשאלים, לפי שהעתיקו התורה ולמדוה... ועשו חקים ומשפטים דוגמא של תורה, אבל בני אדם יושבי הקצוות הרחוקות שלא למדו תורה ולא ראו ישראל ואת מנהגם או שלא שמעו עליהם מפני גבול שביניהם, בהמות גמורות הם...". וראה שו"ת הרשב"א א ח; תורת הבית הארוך לרשב"א בית ה שער א; חינוך תכו. וראה בית הבחירה בבלי ע"ז טו ב: "גוים שבאותו זמן ודומיהם מאותם עובדי האלילים שנשארו בקצוות... וכשם שביארנו עליהם שהם חשודים על הרביעה כך הם חשודים על שפיכות דמים... שכל אלו מאחר שאינם בעלי שום דת בעולם ואינם נכנעים תחת יראת אלהות אלא שמקטירים לצבא השמים ועובדים את האלילים אין נוהרין משום עבירה". מהמשך דבריו מוכח שדבריו החיוביים על בעלי דת לא נכתבו מחמת אימת הצנזור. וראה דבריו על בבא קמא לו ב וכן על בבא מציעא עא א ד"ה ישראל וגוי וכו' ועל עבודה זרה כו א. וראה ש"מ"ק בבא קמא קיג א הכותב בשם המאירי: "ומכל מקום באותן הגדורים בדרכי הדתות לא נאמר כן אלא אם באו לפנינו לדין אין מעבירין להם את הדרך במלא מחט אלא יקוב הדין

- הרמ"א פוסק: "ויש מקילין בעשיית שותפות עם הכותים בזמה"ז, משום שאין הכותים בזמן הזה נשבעים בע"א, ואף על גב דמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים וד"א...".⁸¹ "ובזמן הזה דהאומות לאו עובדי עבודת כוכבים הם...";⁸² "והאידינא נהגו להשכיר אף לדירה כיון שאין נוהגים להכניס עבודת כוכבים בבתיהם";⁸³ "... ובזמן הזה, שאינו שכיר שהאומות מנסכים לעבודת כוכבים...".⁸⁴
- כתב הגר"א: "... הרשב"א ור"ן כתבו משום דאינם חשודים האידינא...".⁸⁵ ופוסק הרב מאיר שטרן: "... דגויים בזמנינו לא חשידי אזנות ישראלית... ואדרבא מכין ועונשין עליו, ואם הישראלית אשת איש ישראל פשיטא דמכין ועונשין עליו אלא כפילו בפנויה ישראלית אם הגוי בעל אשה הוא חייב שריפה בדיניהם ודין אותו כבוגד באשתו...".⁸⁶
- פוסק הרב מאיר שטרן: "ועי' ריטב"א ע"ז כו דבזמן הזה אין לחוש לשפיכות דמים כיון דאיכא אימת מלכות... ובלאו הכי צ"ל גם כן סברא זו לישב המנהג שנוהגים לייחד עם הערלים בכל עת ורגע והא קיי"ל דאסור להתייחד עם הגוי דחשידי אשפיכות דמים, וחששא זו שייך ושוה באנשים כנשים... ולפמ"ש א"ש כיון דבזמנינו אין רגילין בכך".⁸⁷
- המשנה ברורה כותב: "... דסתם עכו"ם הקרקעות שלהם גזולים מאחרים... ועיין בט"ז שכתב דבזמן הזה לא אמרינן דסתמן גזולים הם".⁸⁸

התפארת ישראל עומד על השיפור שחל בקרב אומות העולם מאז ימי חז"ל ועד ימיו: "והרבה מחיובי האדם ומדרך המדות והמוסר למדו על ידי אורך הזמן והטבע על ידי שבקע עליהם אור השכל מעט מעט כאור נוגה הולך ואור. עד שכשנסתכל היום על היותר גרוע שבאומות אפילו

את ההר", וראה שו"ת חתם סופר ח (קובץ תשובות) צ המעיר: "מצוה למחקו כי לא יצא מפה קדשו". וראה שו"ת בני בנים ג מא: "ויש יותר מדי מקומות במאירי העולים לפי שיטתו המיוחדת מכדי שיהיו משום הצנזורה". ונראה להוסיף על דבריו שניכר שעיקר החידוש כבר נאמר על ידי הרמב"ן והמאירי כתב את דבריו בעקבות דבריו. וראה אגרות הראי"ה א פט: "... שהעיקר הוא כדעת המאירי שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחברו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם". שמא רומז הרב שלגבי חיובי שמים, כגון ישיבה בארץ ישראל, אין הם נחשבים לגרי תושב. בענין המאירי ראה אגרות הראי"ה ד א' סד; לנבוכי הדור פרק יד1; לפרקים עמ' רעה; הרב יהודה גרשוני הנזכר בהערה 3; שו"ת שבת הלוי ד ריג. הבחנות בין הנכרים למיניהם מבלי להזכיר את המאירי ראה באר הגולה באר השביעי ד; ספר הברית ב מאמר יג א.

⁸¹ שו"ע או"ח קנו א. וראה שו"ת אגרות משה חו"מ נח.

⁸² שו"ע יו"ד קכד כד בהגה וכן שו"ע יו"ד קמח יב. וראה שו"ת עמוד הימיני טו ב ז: "שהרי כל עובדי ע"ז לאחר שנשתכח שם הנכבד מפי כל היקום מאז, הרי הם כאנוסים שמעשי אבותיהם בידיהם, ועל כן אין לאבדם". ויש לעיין בדברי הרמב"ם מו"נ א לו בענין נכרי העובד עבודה זרה: "נמצא שאין התנצלות למי שאינו סומך על בעלי העיון האמתיים אם היה קצר יכולת עיונית" (נראה שהרמב"ם לשיטתו, ראה הלכות תשובה ג ז), ואכמ"ל.

⁸³ ראה שו"ע יו"ד קנא י בהגה. הערת הרב נבנצל: "בזה שונים המוסלמים והפרוטסטנטים מהקתולים".

⁸⁴ ראה שו"ע יו"ד קכג א.

⁸⁵ ראה שו"ע יו"ד קנג א ובביאור הגר"א ס"ק א וראה גם שו"ת חוות יאיר סו. וראה שו"ת הרד"ך ח: "... וגדולה מזו מצאתי בהגהות מאלפסי ישן ז"ל בחדושי ר"י דוד כתוב בשם הגאון דהשתא בזמן הזה שאין אומות העולם מטיין דין הוי כאלו יד ישראל תקפה על עצמן וכל יחיד אפילו כהנת מותרת לבעלה". וראה ישי"ש כתובות ב מד.

⁸⁶ שו"ת חוות יאיר סו.

⁸⁷ שו"ת חוות יאיר סו. וראה שערים המצוינים בהלכה קסז ס"ק יז; מ"ב סימן כ ס"ק ז.

⁸⁸ מ"ב סימן תרסד ס"ק לב.

הכי הוא מובחר יותר גם מהמובחר שבהם שלפני זה אלפיים שנה שלא יגיע לקרסוליו, ורק בזמן רב, ובטרח רבה עשו הם את עצמם".⁸⁹ כותב הרש"ר הירש: "עשה צדקה וחסד כאשר תצווך תורתך. היה צדיק במעשיך, נאמן בדיבורך, שמור אהבה בלבך לאחיך הלא יהודי, כאשר תצווך תורתך, - הווה זן את הרעבים שלו, הלבש את הערומים שלו, סעד לב חוליו, נחם אבליו, עוץ עצה לאובד עצות, חוש לעזרתו בעצה ובמעשה בכל עת צרה ומצוקה".⁹⁰

כיום יש לטפח את האחוה יותר מעבר. כותב הרב כלפון משה הכהן: "ואף גם זאת בהיות הנעשק נכרי... וכן גם אם העושקו איש נכרי ראוי לעשות כל טעדי שאפשר ברשיון הממשלה יר"ה להציל את הנעשק. ועוד זאת יתירה שגם בהיות העושק איש מאחינו בית ישראל והנעשק נכרי ראוי גם כן בבוא מעשה כזה... לעמוד לימין הנעשק כי תועבת ה' כל עושה עול".⁹¹ כותב הרב צבי יהודה קוק: "אם לצערנו קרה מקרה מחפיר כזה, של סידור עלבון וצער כזה, מתוך התלוצצות פרועה ומושחתה כזו, על ידי אנשים מתוכנו, אל בן אדם משכנינו הגרים ויושבים בתוכנו, הלא יש להוקיע זאת ולהתביש בזה, ולחפש דרכים כיצד לפייס באמת את הנעלב המזדמן לתומו בינינו, ולתקן את המכשלה הזאת, שלא ישנו חלילה עוד מקרים נוראים כאלה אצלנו, ולסלק את חילול השם".⁹² פוסק הרש"י אויערבאך: "שאלה: האם יש חיוב לגמול חסד ולעזור לגוים, וכך שגוי מחפש מקום ואתה רואהו תועה בדרכו, האם ראוי לגשת אליו ולעזור לו למצוא את הדרך למחוז חפצו? תשובה: "... ראוי שתעזור לו".⁹³

הרב משה שטרנבוך פוסק כמה פסקים בנוגע ליחס לנכרים בימינו: "בזמנינו, שהם תועים, והם מגינים עלינו כדיהו, אין לא תחנם ואדרבא עלינו לגמול עמהם כמו שהם עמנו".⁹⁴ "... ועכו"ם שבזמננו, אף שהאמונה שלהם היא כע"ז ממש וגרע משיתוף... מכל מקום כל זמן שאין אדוקים בע"ז כשבע אומות... אלא נוהגים כמלכות של חסד להיטיב עם הבריות, לא רק שאין מורידן, רק אפשר שראוי להצילם מצער... וכמדומני שעל סמך זה נהגו להצילם בזמן הזה שלא מפני איבה לבד...".⁹⁵ "ומעתה נראה שעכו"ם זה שעשה טובות לישראל לא רק שמוותר ללוותו, אלא מצוה נמי הוי... וכן ראוי להספידו שזה לטובתינו שעכו"ם יראו שאנו מכבדים מאד עכו"ם שעושה לנו טובות".⁹⁶ לדעתו, יש להקפיד לשלם לפועל גוי בזמנו.⁹⁷ כמו כן, אסור להרוג גנב גוי כל עוד הוא אינו מסכן חיים, אפילו אם השלטון מרשה זאת.⁹⁸

⁸⁹ תפארת ישראל, פירושו לאבות ג בועז א; וראה ספר הברית חלק שני מאמר יג פרק ה, עמ' תקלא; העמק דבר בראשית לג ד.

⁹⁰ אגרות צפון איגרת טו.

⁹¹ דרכי משה פרשת שמות.

⁹² לנתיבות ישראל ב, שתי הערות, עמ' רמד.

⁹³ ועלהו לא יבול בעמ' סז – סח. וראה שם שראוי לעזור לנכרי גם אם אין בכך משום דרכי שלום.

⁹⁴ שו"ת תשובות והנהגות א תתמוז.

⁹⁵ שו"ת תשובות והנהגות ג שנו. וראה שו"ת תשובות והנהגות ד שיד.

⁹⁶ שו"ת תשובות והנהגות א תשכא. על הכרת תודה לנכרים ראה פירושי רד"ק על התורה דברים כג כא: "... אם עושה הגוי חסד וטובה עם ישראל חייב לעשות הישראל גם כן עמו חסד ולהיטיב לו". וראה רד"ק

תהלים טו ה; שו"ת אגרות משה יו"ד ב קיז.

⁹⁷ ראה שו"ת תשובות והנהגות ב תשל.

⁹⁸ ראה שו"ת תשובות והנהגות א תתמו.

רט. דרכי שלום

על כל אחד לנהוג עם כל נכרי, ואפילו עובד עבודה זרה,¹ בדרכי שלום ובמדת דרך ארץ.² כותב ספר חסידים: "אם אדם הולך בדרך וטיט סמוך לדרך, ופגע באדם טעון משא יש לו להפסיע מן הדרך עד שיעבור הטעון משא, ואפילו הטעון משא גוי כתיב: 'ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם'".³ כותב השלי"ה הק': "ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם? ראוי לאדם שיהיו דבריו עם הבריות בנחת ובדברי כבוד. הנה יעקב קרא אותם אחים".⁴

על הפרנסים לטפח שלום⁵ ולתת דוגמא אישית למופת.⁶

על הפרנסים לבחון בכל מקום ובכל זמן את הצורך לטפח שלום.⁷ פוסק המנחת יצחק: "... הא דגדול השלום בזה תלוי בהמקום והזמן".⁸

זו מדת חכמים. פוסק הרמב"ם בהלכות עבודה זרה: "ושואלים בשלומם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום".⁹ פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים: "אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".¹⁰ פוסק השלחן ערוך: "מותר לזמן אינו יהודי בשבת, ומותר ליתן מזונות לפניו בחצר לאכלן",¹¹ ומבאר המשנה ברורה: "אף דאסור לטרוח בשבת בשביל מי שאין מזונותיו עליו... אינו יהודי חשיב מזונותן עליו... משום דמפרנסין עניי א"י עם עניי ישראל מפני דרכי שלום".¹² פוסק המחבר בהלכות אבידה ומציאה: "ובכל מקום מכניסים כליהם ככלי ישראל מפני דרכי שלום",¹³ ופוסק בהלכות פורים: "ומקום שנהגו ליתן אף לאינו יהודי נותנים".¹⁴

¹ על שלושה סוגי נכרים ראה סעיף רח.

² ראה סעיף רח.

³ ספר חסידים (מרג.) תקנא.

⁴ שלי"ה ב דף רצד א. וראה מנורת המאור נר רביעי כלל רביעי חלק ראשון פ"א (רסט); ספר חרדים מזו יז; הברית חלק שני מאמר יג פרק ה.

⁵ ראה בבלי עבודה זרה כו א: "סבר רב יוסף למימר, הא דתניא: העובדי כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין, אסוקי בשכר שרי משום איבה; אמר ליה אביי, יכול לומר לו: קאי ברי איגרא, אי נמי: נקיטא לי זימנא לבי דואר". מכאן שהכל תלוי בחשש איבה. וראה הערת הריטב"א שם.

⁶ ראה שו"ת מהר"י ברונא קיב. וראה שם קיג.

⁷ ראה סעיפים פא שכ.

⁸ שו"ת מנחת יצחק ח סוף סימן קכג. וראה גם מנחת שי סימן פב. על מדת דרך ארץ ראה סעיף מא.

⁹ רמב"ם עבודה זרה י ה.

¹⁰ רמב"ם מלכים י ב. וראה רמב"ם מתנות עניים ז ז; אבל יד יב. וראה ש"ך על שו"ע יו"ד שלה ס"ק ח: "מבקרין חולי עובדי כוכבים כו' - משמע אפי' חולי עובדי כוכבים לחוד". וראה סעיף שכא, שמעיקר הדין אין לאפשר לעובדי עבודה זרה לגור בארץ ישראל, ואף על פי כן אנו רואים שכאשר יד ישראל אינה תקיפה יש לטפח יחסי שלום בינם ובין יהודים. ראה א"ת ערך דרכי שלום.

¹¹ שו"ע או"ח שכה א.

¹² משנה ברורה שם ס"ק ב.

¹³ שו"ע חו"מ רסו א.

¹⁴ שו"ע או"ח תרצד ג. וראה הגהות מימוניות סוף הלכות מגילה.

חכמים התיירו כמה איסורי דרבנן כדי למנוע איבה בין ישראל לנכרים.¹⁵ פוסק השלחן ערוך: "עובד כוכבים ששלח ביום חגו דורון לישראל, לא יקבלנו ממנו. ואם חושש לאיבה מקבלו..."¹⁶ המהרי"ט פוסק: "ומיהו נראה שכל שהוא רופא מומחה ורפא לישראלית אחרות איכא איבה אם ימנע מרפואתם..."¹⁷ פוסק הרמ"א: "... אפילו בחנם שרי, אם לא יוכל להשמט אפילו בחנם. וכן מותר היה לנסות רפואה באחד משבעה העממים אם תועילי".¹⁸

כך נהגו בקהילות. פוסק הנהר מצרים: "מנהגינו פשוט במצרים ללוות את מתי הגוים מאיזו אומה ולשון שיהיה אם מזמינין אותנו על כך מפני דרכי שלום... במלכות מצרים אשר כל הדתות והלשונות כבודן שוה, ולכבוד הוא לכבד את כל אדם".¹⁹

במקום שאין חשש איבה אין להתיר איסורים. פוסק השו"ע בהלכות שבת: "... ודוקא שהאינו יהודי בחצר, אבל אם עומד בחוץ ופשט ידו לפניו, שידוע הוא שיוציאנו, או ליתן לו שאר הפצים שדרך להוציא אסור..."²⁰ כותב מהר"ש אבוהב: "בטענות המתירין סתם יינם אפילו בשתיה... דיש לחוש משום איבה. תשובה... שאין בנו כח להתיר כח אסורם במה שהם עצמן לא ראו לחוש ולא חששו לאיבה בכמו אלה הדברים".²¹ המגן אברהם פוסק: "דרך ארץ לומר לאדם שעוסק במלאכה תצלח מלאכתך ואפילו לעכו"ם אבל מי שעוסק במלאכת איסור אסור לו לומר כך".²²

גם במקום שהתירו חכמים לעבור עבירות כדי למנוע איבה ראוי לכל אחד להשתדל שלא להזדקק להתרים אלו. פוסק הבי"ח: "... ומי"מ צ"ע בהא דאסור ליכנס לביתו של גוי ביום אידו וליתן לו שלום אי שרי האידנא... ודוקא בנכנס לעיר ומצאם שמחים שמח עמהם אבל אין לו ליכנס לכתחלה לעיר כדי לשמוח עמהם כל שכן ליכנס לביתו לכתחלה ליתן לו שלום כנ"ל".²³ פוסק החוות יאיר: "... ובגמ' מוכח דלא שרי משום איבה אלא באיבה ודאית דליכא לאשתמוטי בשום גוונא כלל".²⁴ כותב החזו"א בדינו של מי שנכנס לעיר ביום אידם ומצא נכרים שמחים: "... ונראה דכוונת הר"ן דבאמת להמון עם התיירו משום איבה שלא ידעו להבחין כל מקרה ולפלס אם יכול להשתמוטי בלא איבה, ואם נאסרינהו, יש בזה משום איבה, והלכך שרינן להו, אבל בעל נפש יפלס כל ענין וישקוד למעט בדרך ישרה בלא איבה".²⁵

¹⁵ ראה א"ת ערך איבה.

¹⁶ שו"ע יו"ד קמח ה.

¹⁷ שו"ת מהרי"ט א צט .

¹⁸ שו"ע יו"ד קנח א.

¹⁹ נהר מצרים ח"א הלכות אבלות מד (דף קמא א).

²⁰ שו"ע או"ח שכה א.

²¹ ספר הזכרונות זכרון רביעי פרק ג.

²² מג"א שו"ע או"ח שמו ס"ק ד.

²³ בי"ח יורה דעה קמח.

²⁴ שו"ת חוות יאיר סו.

²⁵ חזו"א יו"ד סב יב.

"זאת התורה לא תבטל",²⁶ אולם הפוסקים מורים לנהוג בדרכי שלום עם נכרים גם במקרים שבדורות קודמים לא הורו כן.²⁷ פוסק הרב וינברג: "ואמנם אין כל האיסורים שווים, אבל מ"מ אנו רואים שטעם זה, שלא לעורר איבה, גרם להיתרים באיסורים שונים. ובזמננו, שפשטה השנאה לישראל ושונאי ישראל אורבים לנו בכל מקום ומפיצים כל דבר וכל דבור שנראה להם כעלבון בכבודם, ראוי לנו שלא לסרב אם הם מפצירים בנו ללמדם ולהראות להם חכמת תורתנו הקדושה".²⁸

בדורות האחרונים היו אף מקרים שבהם הורו הפוסקים לעבור על איסורי תורה מפורשים כדי למנוע איבה. פוסק הרמב"ם: "אין מילדין את הגויה בשבת ואפי' בשכר ואין חוששין לאיבה ואף על פי שאין שם חילול",²⁹ ופוסק החתם סופר: "... כל הדברי' לא נאמרו היכא דליכא אלא איבה בעלמא יכול להתנצל ולומר כנ"ל אבל היכא דאיכא למיחש לסכנתא שאנחנו דרים ביניהם ויוסיפו שנאה ותחרות ויאמרו כי דמו של עובד כוכבים קל בעינינו ולא יקבלו תירוץ דמנטרא שבתא, ועוד ברוב המקומות הרופאים הם גויים ויותר בעינים דמן של ישראל... שרי".³⁰ פוסק האגרות משה: "כפי המצב במדינותינו בזמן הזה איכא מצד איבה סכנה גדולה אף במדינות שהרשות לכל אדם מישראל להתנהג בדיני התורה... ואם יש באיבה זו חשש סכנת נפשות יש להתיר אפילו מלאכה דאורייתא".³¹ פוסק הנשמת אברהם: "... שהיום מחללין את השבת עבור נכרי שנמצא במצב של סכנת נפשות משום איבה. ואפילו אם הוא נמצא לבד עם החולה, כגון גר שנמצא לבד עם אביו... שאף על פי שמעיקר דינא דגמרא אין מחללין עליו את השבת האינדנא חייבים לחלל בגלל הסיכון אפילו הקטן ביותר, מפני שעלולים הדברים להגיע לסכנת איבה ולפיקוח נפש של רבים".³²

במקום שאין חשש איבה יש לנהוג עם גויים כעיקר הדין. פוסק הראי"ה קוק: "בדבר שישנה התנצלות גלויה אין בזה משום דרכי שלום".³³ פוסק הרב אלישיב: "ובענין החשש שאם בית הדין לא יתיר לאלו הרוצים לתרום, שמא בגלל זה ימנעו הרופאים מלבצע השתלה אצל יהודים, דבר זה מתאים למדינת וכו'... אבל בבריטניה הנאורה שיעשו הרופאים דין לעצמם וימנעו הגשת עזרה רפואית ליהודים בתור עונש בגלל שאינם מוכנים לעבור על הדת".³⁴

²⁶ ראה סעיף עג הערה 3.

²⁷ ראה הרב חיים דוד הלוי, "דרכי שלום ביחסים שבין יהודים לשאינם יהודים", תחומין ט עמ' 71 – 81.

²⁸ שו"ת שרידי אש ב ננ.

²⁹ רמב"ם שבת ב יב. וראה משנה ברורה סימן של ס"ק ח. וראה שו"ת מנחת יצחק א נג. וראה משנה ברורה שכט ס"ק יז.

³⁰ שו"ת חתם סופר השמטות לחו"מ קצד. וראה שו"ת דברי חיים או"ח ב כה. וראה שו"ת משנה הלכות ד יח הדין בשאלה מה ההתר של חייבי גיוס בצבא ארצות הברית להתגייס ולחלל שבת.

³¹ שו"ת אגרות משה או"ח ד סימן עט. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח טו ו; שמירת שבת כהלכתה פרק מ הערה מב; שו"ת תשובות והנהגות ג שנו.

³² נשמת אברהם ד או"ח של ס"ק ב. וראה שו"ת יביע אומר ח אורח חיים לח. וראה פתחי חושן ה פרק ב ציון סא: "... ויש לעיין אם באופן זה מותר גם בחולה שאין בו סכנה, כשלא יוכלו להסביר שאף בישראל אסור". וראה שיעורי תורה לרופאים רפט.

³³ שו"ת דעת כהן רא. וראה דוגמאות לכך בשו"ת אגרות משה חו"מ ב עג.

³⁴ נשמת אברהם ד חלק יו"ד סימן שלט ס"ק א. וראה סעיף שכא.